

1992

þÿ « ± ´ μ Â Ä ¿ Å œ Å Á ¿ ² » Í Ä ¿ Å » :
þÿ À ± Á ± Ä · Á ® Ã μ ¹ Â Ã ' - ½ ± Ç É Á ¹ Ì ±
þÿ " † » É Ã · " Ä ¿ Å • Å Ã Ä ± , ´ ¿ Å ~ μ Ã Ã ±

Katsaros, Vasilis

þÿ š - ½ Ä Á ¿ ™ Ä Ä ¿ Á ´ ± Â ~ μ Ã Ã ± » ¿ ½ ´ ° · Â Ä ¿ Å " ® ¼ ¿ Å ~ μ Ã Ã ± » ¿ ½ ´ ° · Â

<http://hdl.handle.net/11728/7330>

Downloaded from HEPHAESTUS Repository, Neapolis University institutional repository

«Παῖδες τοῦ Μυροβλύτου»:
ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ Σ' ΕΝΑ ΧΩΡΙΟ ΑΠΟ ΤΗΝ «ΑΛΩΣΗ»
ΤΟΥ ΕΥΣΤΑΘΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ*
(ἔκδ. Στ. Κυριακίδου, σ. 94,23-29)

Μνήμη Στέφανου Παπαδόπουλου

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΤΣΑΡΟΣ

* Τό κείμενο δημοσιεύεται ἐδῶ ὅπως ἐκφωνήθηκε· συνοδεύεται ὡστόσο ἀπό τήν ἀπαιτήτη βιβλιογραφική τεκμηρίωση. Ἡ ἐκτύπωση τῆς ἐργασίας ἐτυχε νά ἀκολουθήσει χρονικά τόν θάνατο τοῦ ἀγαπητοῦ δασκάλου, καθηγ. Στέφανου Παπαδόπουλου, ὁ ὅποιος συμπτωματικά προήδρευε στή συνεδρία στήν ὁποία ἐγινε ἡ ἀνακοίνωσή μου. Μέ συγκίνηση ἀφιερώνω στή μνήμη του αὐτό τό δημοσίευμα.

Ἡ συγγραφή τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης¹ «τῆς εἴθε ὑστέρας κατ' αὐτὴν ἀλώσεως»², τῆς ἀλώσεως τῆς δηλ. ἀπὸ τοὺς Νορμανδούς (16 Αὐγούστου - 7 Νοεμβρίου) 1185³, εἶναι ἓνα ἔργο πού θά μπορούσε νά χαρακτηριστεῖ ὡς σύνθετο εἶδος ἱστορικοῦ καί ρητορικοῦ κειμένου⁴ πού ἀπαγγέλλεται σέ μιὰ πρώτη μορφή στὴν ἀρχὴ τῆς Τεσσαρακοστῆς τοῦ 1186⁵, ἐποχῆ κατὰ τὴν ὁποία οἱ μητροπολίτες συνήθιζαν νά ἐκφωνοῦν τοὺς *Κατηγορητοὺς λόγους* τους γιὰ νά διδάξουν καί νά συνετίσουν τὸ ποιμνίό τους⁶.

Ἡ ἀλωση τῆς Θεσσαλονίκης εἶναι ἐπίσης ἓνα δύσκολο, ἀπὸ ἐρμηνευτικὴ ἄποψη, ἔργο, ὅπου ἡ τροπικὴ γλῶσσα τοῦ μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου παρουσιάζεται ποικιλότροπα πολυσήμαντη μέ τὴ συσσώρευση τῶν ρητορικῶν σχημάτων καί τὴν διαστρωμάτωση παλαιοῦ καί νέου λεξιλογίου ἢ τὴν ἀνάμειξη τῆς ἀρχαίας καί σύγχρονης σημαντικῆς στίς ἐκφράσεις· αὐτός εἶναι ὁ λόγος πού οἱ ἀπόπειρες νά μεταφραστεῖ τὸ ἔργο

1. Γιὰ τὴν προσωπικότητα καί τὸ ἔργο τοῦ Εὐσταθίου βλ. βασικά Φ.Ι. Κουκουλέ, *Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικά*, τόμ. Α', (Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Ἐπιστημονικαί Πραγματεῖαι, Σειρά φιλολογικὴ καί θεολογικὴ, 5), Ἀθῆναι 1950, σ. 3-46, ὅπου καί βιβλιογραφία. Α.Ρ. Každan, «Virantijskij publicist XII v. Efstatij Solunskij», *V.Vr.* 27(1967) 87-106· 28(1968)60-84· 29(1969)177-195 (= *Eustathius of Thessalonica: the Life and Opinions of a Twelfth-century Byzantine Rhetor, Studies on Byzantine Literature of the Eleventh and Twelfth Centuries*, transl. S. Franklin, Cambridge 1984, σ. 115-195). Γιὰ τὴν πρόσφατη βιβλιογραφία βλ. ἀκόμη, Βασίλη Κατσαροῦ, *Ἰωάννης Κασταμονίτης. Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ βίου τοῦ ἔργου καί τῆς ἐποχῆς του* (Κέντρο Βυζαντινῶν Ἑρευνῶν, Βυζαντινά κείμενα καί Μελέται, 22), Θεσσαλονίκη 1988, σ. 59-69 καί σημ. 14-40. Βλ. ἐπίσης καί *Ἅγιος Εὐστάθιος, Πρακτικά Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμὴν καί μνήμην τοῦ ἐν ἀγίοις πατρός ἡμῶν Εὐσταθίου ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης* (7-9 Νοεμβρίου 1988), Θεσσαλονίκη 1990, passim.

2. Κριτικὴ ἔκδοση τοῦ κειμένου: Eustazio di Thessalonica, *La epugnazione di Tessalonica, testo critico, introduzione, annotazioni di Stilpon Kyriakidis, premio di Bruno Lavagnini, versione italiana di Vincenzo Rotolo* (Istituto Siciliano studi Bizantini e Neoellenici, Testi e Monumenti, pubblicati da Bruno Lavagnini sotto gli auspici dell' assessorato alla Istruzione della Regione Siciliana, Testi-5), Palermo 1961 (σὺ ἐξῆς ἢ παραπομπή: Στ. Κυριακίδη, *Ἀλωση*).

3. Βλ. Vincenzo Rotolo, «Οἱ Σικελοὶ στὴ Θεσσαλονίκη τὸ 1185». Ἡ Θεσσαλονίκη μεταξύ Ἀνατολῆς καί Δύσεως, *Πρακτικά Συμποσίου Τεσσαρακονταετηρίδος τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν* (30 Ὀκτωβρίου - 1 Νοεμβρίου 1980) (Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, ἀριθ. 59), Θεσσαλονίκη 1982, σ. 9-20.

4. Βλ. Στ. Κυριακίδη, *Ἀλωση*, σ. XIX κ.έ.

5. Ὁ.π.σ. XXXIV. Πρβλ. Εἰδ. Θ. Τσολάκη, *Βυζαντινοὶ ἱστορικοὶ καί χρονογράφοι 11ου καί 12ου αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 79 καί σημ. 2.

6. Ὁ.π.

λειψάνων τοῦ ἱεράρχη στήν Κωνσταντινούπολη σ' αὐτό τό μοναστήρι. Τά βέλη ἀνάγκαζαν τούς ἐχθρούς νά μετατοπίσουν τίς σκηνές τους. Τό ἴδιο γινόταν καί πρός τή μεριά τοῦ λιμανιοῦ, ὅπου τά ἀγκυροβολημένα πλοῖα τῶν ἐχθρῶν ἀπομακρύνονταν γρήγορα ἀπό τό βεληνεκές τῶν ὄπλων τῶν ὑπερασπιστῶν.

«'Εβγαιναν τότε οἱ δικοί μας», λέει ὁ Εὐστάθιος, «πηδώντας ἀπό τά τείχη, χωρίς νά τό ξέρει ὁ ἀτάραχος στρατηγός, χωρίς ὄπλα οἱ περισσότεροι κι ἔκαναν ἀνδραγαθήματα· ἀνάμεσα σ' αὐτούς καί κάποιοι «παῖδες τοῦ Μυροβλύτου» καί «ἐκ τῆς τῶν Σέρβων», πού εἶχαν τεθεῖ στήν ὑπηρεσία του καί περιφρονοῦσαν τούς ἐχθρούς καί ἀπό τίς ἴδιες τίς σκηνές τῶν βαρβάρων, ἄρπαζαν καί κουβαλοῦσαν ζῶα καί σ' αὐτούς πού τούς ἐπιτίθεντο, ἀμύνονταν, καταδιώκοντάς τους, χτυπώντας καί ρίχνοντάς τους μέ ζῆλο καί ψυχή πού ξεχειλίζε καί γινόταν παράδειγμα γιά τούς τακτικούς στρατιῶτες πού ἀνυπομονοῦσαν νά κάνουν τό ἴδιο»· ἀλλ' ὁ στρατηγός δέν τούς ἄφηνε...

Ὅσο εὐκολη φαίνεται ἡ σειρά τῶν πραγμάτων τόσο δύσκολη ἀπέβη ἡ κατανόηση τῶν φράσεων «παῖδες τοῦ Μυροβλύτου» καί «ἐκ τῆς τῶν Σέρβων», πού ἐξακολουθοῦν ὡς σήμερα ν' ἀποτελοῦν πρόβλημα γιά τήν ἔρευνα.

Πρῶτος ὁ Tafel⁹ αὐθαίρετα θεώρησε ὅτι οἱ ἀναφερόμενοι «παῖδες τοῦ Μυροβλύτου» ἦταν *μοναχοί*, ἂν καί δέν ἦταν σέ θέση νά διακρίνει ἂν ἦταν μοναχοί τοῦ μυροβλύτη Ἁγίου Νικολάου (στή δυτική πλευρά ἔξω τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης)¹⁰ ἢ τοῦ μυροβλύτη Ἁγίου Δημητρίου¹¹.

Τήν αὐθαίρετη ἀποψη τοῦ Tafel ἐπιχειρεῖ νά ἀνατρέψει ὁ Χατζῆ-Ἰωάννου¹², ὁ ὁποῖος προχώρησε —ἔτσι πίστεψε— στή λύση τοῦ προβλήματος: θεωρεῖ ὅτι οἱ «παῖδες τοῦ Μυροβλύτου» ἦταν ἕνα μοναστήρι γιά τά ὄρφανά (ἕνα ὄρφανοτροφεῖο) ἀπό τά ὁποῖα πῆρε καί τήν προσωνυμία του¹³.

Τή θεωρία τοῦ Χατζῆ-Ἰωάννου ἀκολουθοῦν ὁ Πέτρος Παπαγεωργίου¹⁴ καί ὁ Tafrali¹⁵, ἐνῶ ὁ Jireček¹⁶ ἀσπάστηκε τήν ἀποψη τοῦ Tafel.

9. Βλ. T.L.F. Tafel, *De Thessalonica eiusque agro dissertatio geographica*, Berolini 1839 (φωτ. ἀνατ. Variorum Reprints, London 1972), σ. 141-142.

10. Ὁ.π. σ. 141.

11. Ὁ.π., σ. 142.

12. Βλ. Μιχαήλ Χατζῆ-Ἰωάννου, *Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης, ἤτοι τοπογραφική περιγραφή τῆς Θεσσαλονίκης* (Δημοτική Βιβλιοθήκη ἀριθ. 1), Ἐν Θεσσαλονίκη 1880 (φωτ. ἀνατ. Ἁθήνα 1978), σ. 62-63.

13. Ὁ.π., σ. 63.

14. Βλ. Π. Παπαγεωργίου, «Ἡ ἐν Θεσσαλονίκη μονή τῶν Βλαταίων», *BZ* 8 (1899) 426.

15. Βλ. Ο. Tafrali, *Topographie de Thessalonique*, Paris 1913, σ. 181-182.

16. Βλ. Κ. Jireček - J. Radonić, *Istorija Srva*, τόμ. I, Beograd 1952, σ. 127.

Ἄργότερα ὁ Ἄνδρέας Ξυγγόπουλος ἀντιμετώπισε τό χωρίο μέ ἀξιοθαύμαστη κριτική δεινότητα. Γράφει λοιπόν ὁ Ξυγγόπουλος:

«Τὰ πράγματα ὁμως δὲν εἶναι τόσο ἀπλᾶ. Ὅπως δύναται ν' ἀντιληφθῆ ὁ μετὰ προσοχῆς ἐξετάζων τὸ δεύτερον χωρίον τοῦ Εὐσταθίου, εἰς αὐτὸ οὐδεὶς γίνεται λόγος οὔτε περὶ μοναχῶν, ὡς εἶχε νομίσει ὁ Tafel, οὔτε περὶ ὄρφανῶν, ὡς ἠρμήνευεν ὁ Χατζῆ Ἰωάννου τὴν φράσιν «παῖδες τοῦ μυροβλύτου». Βεβαίως δὲν δύναται τις ν' ἀποφανθῆ μετ' ἀσφαλείας ἂν οἱ κατὰ τῶν Νορμανδῶν ἐπιτιθέμενοι ἦσαν στρατιῶται ἢ πολῖται. Τὸ «ἡμέτεροι» τοῦ Εὐσταθίου ἐπιτρέπει καὶ τὰς δύο ἐκδοχάς. Ἡ μνεῖα ἐν τούτοις τοῦ στρατηγοῦ, ἄνευ τῆς ἀδείας τοῦ ὀποίου οὗτοι ἐπετίθεντο, δεικνύει μᾶλλον, νομίζω, ὅτι πρόκειται περὶ στρατιωτῶν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς «παῖδας τοῦ μυροβλύτου», τὸ πρᾶγμα εἶναι δυσκολώτερον. Χωρὶς νὰ δύναμαι νὰ τὸ ἀποδείξω, ἐκφράζω ἀπλῶς τὴν εἰκασίαν ὅτι πρόκειται πιθανότατα περὶ τῆς ὀνομασίας στρατιωτικοῦ σώματος, ἔχοντος ἴσως ὡς πάτρωνα τὸν μυροβλύτην Ἄγ. Δημήτριον, καὶ ὅτι εἰς τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὸ σῶμα τοῦτο εἶχον ἐνταχθῆ καὶ Σέρβοι, τεθέντες οὕτω ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἁγίου, «τεθέντες αὐτῷ». Ὅπωςδὴποτε, ἂν καὶ τὸ χωρίον αὐτὸ τοῦ Εὐσταθίου εἶναι ἀσαφές, δύναται ἐν τούτοις νὰ θεωρηθῆ ἀπολύτως βέβαιον ὅτι τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν οὔτε μετὰ μοναχοῦς οὔτε μετὰ ὄρφανῶν παῖδας οὔτε τέλος μετὰ τὸν Ἅγιον Νικόλαον τὸν Ὀρφανόν»¹⁷.

Ὁ Στίλπων Κυριακίδης, σχολιάζοντας τὸ χωρίο «ὁ μυροβλύτης Νικόλαος» καὶ «παῖδες τοῦ Μυροβλύτου»¹⁸, ἀποκρούει τὴν ἄποψη τοῦ Χατζῆ Ἰωάννου ὅτι ὁ μυροβλύτης Νικόλαος εἶναι ὁ Ἅγιος Νικόλαος ὁ Ὀρφανός· δέχεται δηλ. τὴν ἄποψη τοῦ Ξυγγόπουλου. Στό β' χωρίο ὁμως γράφει ὅτι «δὲν εἶναι καθαρὸ τί θέλει νὰ πεῖ ὁ Εὐστάθιος, πιθανότατα οἱ νέοι ἦσαν στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἄγ. Δημητρίου (ὄχι τοῦ Ἄγ. Νικολάου, ὅπως μεταφράζει ὁ Brockhoff¹⁹, ἀλλ' οὔτε κληρικοί ἢ μοναχοὶ ὅπως μεταφράζει ὁ Hunger²⁰. Τὸ ἴδιο ἦταν ἐπίσης οἱ Σέρβοι²¹». Ὁ Κυριακίδης, παραπέμπει στὸν Ξυγγόπουλο γιὰ τὴν ἄποψη πού ἤδη γνωρίσαμε.

Ἡ θεωρία Ξυγγόπουλου φαίνεται ὅτι πείθει περισσότερο τὴν Ἄννα Τσιτουρίδου, πού λίγα χρόνια πρὶν ἀσχολήθηκε μετὰ τὸν Ἅγιο Νικόλαο τὸν Ὀρφανό²².

Ἀλλὰ τὸ χωρίο δὲν ἀπασχολεῖ μόνο τοὺς ἐπιστήμονες πού καταπιάνονται μετὰ τὰ ἱστορικά καὶ τοπογραφικά ζητήματα τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐν-

17. Βλ. Α. Ξυγγοπούλου, *Τέσσερις μικροὶ ναοὶ τῆς Θεσσαλονίκης ἐκ τῶν χρόνων τῶν Παλαιολόγων* (Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν, Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη, 15), Θεσσαλονίκη 1952 (καὶ φωτοτ. ἐπανεκδόση), σ. 30-31.

18. Βλ. Στ. Κυριακίδη, *Ἄλωση*, σ. 175.

19. Βλ. Leonis Grammatici, *Chronographia, ex recognitione Immanuelis Bekkeri accedit Eustathii De Capta Thessalonica liber*, Bonnæ 1842, σ. 451-452.

20. Βλ. H. Hunger, *Die Normannen in Thessalonike. Die Eroberung von Thessalonike durch die Normannen (1185 n. Chr.) in der Augenzeugen-Schilderung des Bischofs Eustathios Byzantinische Geschichtschreiber*, III, Graz-Wien-Köln 1955, σ. 92 καὶ 159.

21. Βλ. Στ. Κυριακίδη, *Ἄλωση*, σ. 175.

22. Ἄννας Τσιτουρίδου, *Ὁ ζωγραφικὸς διάκοσμος τοῦ Ἁγίου Νικολάου Ὀρφανοῦ στὴ Θεσσαλονίκη. Συμβολὴ στὴ μελέτη τῆς παλαιολόγιας ζωγραφικῆς κατὰ τὸν πρῶμο 14ο αἰῶνα* (Κέντρο Βυζαντινῶν Ἐρευνῶν, Βυζαντινὰ Μνημεῖα, 6), Θεσσαλονίκη 1980, σ. 35-36.

διαφέρει επίσης τούς ιστορικούς του βυζαντινού και εκκλησιαστικού δικαίου, επειδή τό επεισόδιο σχετίζεται μέ τήν έπιτίμηση τής άνθρωποκτονίας στόν πόλεμο κι άπ' όπου θά ενισχυόταν ή άποψη ότι οί ίερωμένοι και οί μονάχοι κατά παράβαση του κανόνα 13 του Μεγάλου Βασιλείου²³ λάβαιναν μέρος και φόνευαν ανθρώπους σέ στρατιωτικές επιχειρήσεις.

Τό γενικότερο αυτό θέμα έχει άπασχολήσει ιδιαίτερα προσφάτως τόν καθηγ. Γιώργο Πουλῆ²⁴, ό όποϊος συγκέντρωσε και όλες τίς σχετικές μαρτυρίες τών πηγών. 'Ο Γ. Πουλῆς, στό συγκεκριμένο χωρίο πού μάς άπασχολεί, διατυπώνει μέ επιφύλαξη τήν άποψη ότι άπό τή μαρτυρία του Εϋσταθίου «δέν προκύπτει μέ σαφήνεια εάν οί άναφερόμενοι σ' αυτήν «παΐδες του Μυροβλύτου» ήταν κληρικοί ή λαϊκοί»²⁵. 'Αντίθετα ό καθηγ. Παν. Χρήστου, σέ πολύ πρόσφατο μελέτημά του για τήν κατάσταση πού επικρατούσε στην έκκλησία τής Θεσσαλονίκης κατά τήν εισβολή τών Νορμανδών²⁶, πλησιάζει περισσότερο στή λύση του πίο πάνω διλήμματος, αλλά στή συνέχεια τρέπεται σέ υποθέσεις πού μπορεί νά είναι εύλογοφανείς, όμως δέν διαθέτουμε μαρτυρίες πού νά τίς στηρίζουν:

«Οί σημερινοί έρευνηταί», γράφει ό καθηγ. Π.Κ. Χρήστου, «άκολουθώντας τήν ευκολώτερη έρμηνεία, πιστεύουν ότι πρόκειται για νέους, πού ήσαν στην ύπηρεσία του ναού του 'Αγίου Δημητρίου. Οί δυσκολίες για νά γίνει άποδεκτή αυτή ή άποψη είναι μεγάλες. Οί νέοι φαίνονται πάρα πολλοί για ν' άποτελούν μέλη τής ύπηρεσίας του ναού· στην ύπηρεσία του ναού πρέπει νά ύπῆρχαν και ώριμοι άνδρες, οί όποιοι εύχαρίστως θά έλάβαιναν μέρος στις επιχειρήσεις, αλλά δέν θά μπορούσαν νά χαρακτηρισθούν ως «παΐδες»· στους ύπῆρτες του ναού δέν θά ήταν νοητό νά ύπηρετούν ξένοι, ιδίως Σέρβοι, και μάλιστα πολλοί.

'Αν έπρόκειτο για πέντε ή δέκα, δέν θά άξιζε νά μνημονευθούν ιδιαίτέρως σ' αυτήν τήν έκθεση άπό τόν Εϋστάθιο, αλλά είναι φανερό ότι πρόκειται για ένα πλήθος παιδων, πού θ' άποτελούσαν μία πολυάριθμη ομάδα. Κι επειδή ό όρος πού χρησιμοποιείται, «παΐδες Μυροβλύτου», είναι έξειδικευμένος, υποθέτω ότι πρόκειται για μαθητάς μιās σχολῆς προσαρτημένης στό ναό του 'Αγίου Δημητρίου. Τό ότι οί μαθηταί αυτοί είναι σέ θέσι νά πολεμήσουν μέ γενναιότητα, σημαίνει ότι ή σχολή ήταν άνώτερη και προσέλκυε μαθητάς άπό ξένες χώρες, και μάλιστα τή Σερβία, όπως άναφέρει ό Εϋστάθιος.

Είναι πολύ εύλογο ότι έλειτουργούσε τέτοια σχολή στή Θεσσαλονίκη τότε, διότι, άν κάθε μητρόπολις είχε ένα ύψηλου έπιπέδου σχολείο, δέν θά ήταν δυνατό νά ύστερη σ' αυτό ή

23. Βλ. Γ.Α.Ράλλη - Μ.Ποτῆ, *Σύνταγμα τών θείων και ίερών κανόνων τών τε άγίων και πανευφήμων 'Αποστόλων και τών ίερών οίκουμηνικών και τοπικών συνόδων και τών κατά μέρος άγιων πατέρων έκδοθών συν πλείσταις άλλαις τήν εκκλησιαστικήν κατάστασην διεπούσαις διατάξεσι μετά τών αρχαίων εξηγητῶν και διαφόρων άναγνωσμάτων*, τόμ. 4, 'Αθήνα 1857, (φωτ. άνατ. 'Αθήνα 1966), σ. 314-317. Πρβλ. Γ. Α. Πουλῆ, *'Η άσκηση βίας στην άμυνα και στόν πόλεμο κατά τό εκκλησιαστικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη* (α' έκδ. 1988), σ. 71-κ.έ.

24. 'Ο.π. passim.

25. 'Ο.π., σ. 30-33, σημ. 84. Στην άναθεωρημένη β' έκδοση του βιβλίου (δ.π., ²1990, σ. 73-74, σημ. 75) ό Πουλῆς επανέρχεται στό θέμα (βλ. σ. 179-180 σημ. 361ε), σέ συσχετισμό μέ τά έξεταζόμενα χωρία του Εϋσταθίου.

26. Βλ. Π.Κ. Χρήστου, «'Η 'Εκκλησία Θεσσαλονίκης κατά τήν εισβολή τών Νορμανδών, 'Αγιος Εϋστάθιος, «Πρακτικά Θεολογικού Συνεδρίου, σ. 343-354. Πρβλ. *Χριστιανική Θεσσαλονίκη*, Β', σ. 83-84.

μητρόπολις του Ἰλλυρικοῦ. Εὐλόγο ἐπίσης εἶναι ὅτι ἡ σχολή αὐτή ἐλειτουροῦσε στά πλαίσια τῆς «καθολικῆς Ἐκκλησίας» ὅπως ἀποκαλεῖται ἀπό τόν Εὐστάθιο ὁ ναός τοῦ Μυροβλύτη. Ὁ ἴδιος ὁ ἅγιος Δημήτριος συνδέεται μέ τό διδασκαλικό ἔργο, διότι ἦταν «διδάσκαλος καί ἀπόστολος» κατά τή βεβαίωσι τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ⁷, συντηροῦσε σχολή στή στοά πού ἔφερε τό ὄνομα Καταφυγή καί ἦταν στή συνοικία τῶν Χαλκέων. Ἐνα ἀπό τά ἐντυπωσιακότερα ψηφιδωτά, πού σώζονται στό ναό του, παρουσιάζουν τόν ἅγιο νά εὐλογῇ δύο παιδιά πού ἔχει στά πλευρά του.

Ἡ σχολή λοιπόν αὐτή ὑπῆρχε ἀνεκάθεν στήν πόλι καί ὁπωσδήποτε τήν εὐρῆκε σέ λειτουργία ὁ Εὐστάθιος, ὅταν ἐγκαταστάθηκε ὡς ἀρχιεπίσκοπος. Κι ἂν δέν προϋπῆρχε ὅμως, πρέπει νά εἰμαστε βέβαιοι ὅτι θά τήν ἴδρυσεν αὐτός. Διότι ὁ Εὐστάθιος ἦταν ὁ ἴδιος καθηγητής τῆς ρητορικῆς στήν Κωνσταντινούπολι· «δημόσιος διδάσκαλος», ὅπως λέγεται στίς πηγές, καί «μάγιστρος τῆς ρητορικῆς». Ἐρχόμενος στή Θεσσαλονίκη, δέν θά ἐλησμονοῦσε τό ἐνδιαφέρον του γιά τήν παιδεία· ἀλλά, ἀφοῦ εὐρῆκε τή σχολή ἑτοιμη, τήν ἐβοήθησε ὥστε νά ἀναβαθμισθῇ καί νά ἐλκύσῃ μαθητάς καί ἀπό ξένα μέρη. Ἡ προσωπική του διδασκαλία προφανῶς ἦταν ἐκείνη πού κυρίως ἐκινούσε τό ἐνδιαφέρον.

Αὐτοί οἱ νέοι σπουδασταί μαζί μέ τούς ἄλλους ἐθελοντάς, περιφρονούντες τούς ἐχθρούς, ἔφθναν ἕως τίς σκηνές τῶν Νορμανδῶν, ἄρπαζαν τά ὑποζύγια τους, καί ἀντέκρουαν τίς ἀντεπιθέσεις των διώκοντάς τους καί κτυπώντας τους μέ τά τόξα. Οἱ βυζαντινοί στρατιῶτες βλέποντας αὐτούς τούς νέους, μέσα ἀπό τά τείχη, καταλαμβάνονταν ἀπό τήν προθυμία νά ἐξέλθουν καί αὐτοί, γιά νά προκαλέσουν φθορά στό στράτευμα τῶν πολιορκητῶν καί, ἂν ἦταν δυνατό, νά καύσουν τά πλοῖα τους ἀλλά ὁ ἀδιάφορος στρατηγός δέν τούς τό ἐπέτρεπε. Εἶναι φανερό ὅτι οἱ νέοι ἐπολεμοῦσαν παρά τήν γνώμη τοῦ δουκός καί πιθανό μέ καθοδήγησι καί παρότρυνσι τοῦ Εὐσταθίου»²⁷.

Ὅτι πρόκειται γιά «λαϊκοῦς» δέν ὑπάρχει, νομίζω, καμιά ἀμφιβολία ἀπό τήν ἴδια τήν περιγραφή τοῦ Εὐσταθίου. Δέν μπορεῖ κανεῖς νά φανταστεῖ ἀνθρώπους μέ εἰδική ἐνδυμασία νά πηδοῦν τά τείχη τῆς πόλης, νά ἐπιτίθενται καί νά διαπληκτίζονται μέ τούς ἐχθρούς καί στή συνέχεια νά ξανακλείνονται στήν πόλη.

Πρόκειται, συνεπῶς, γιά νεαρούς πού ἔσπευσαν νά ἐνισχύσουν τίς δυνάμεις ἄμυνας τῆς πόλης καί πού ἡ νεανική τους σωματική εὐελεξία μαζί μέ τόν νεανικό τους ἐνθουσιασμό τούς ἔσπρωχνε πρὸς τίς τολμηρές πράξεις, χωρίς νά ὑπολογίζουν τόν κίνδυνο πού παραμόνευε, ἀλλά μέ στόχο νά ἐκδηλώσουν τήν τόλμη τους, νά διακριθῶν καί νά ταπεινώσουν τόν ἐχθρό.

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά ὁ χαρακτηρισμός τῶν νέων αὐτῶν ὡς μαθητῶν «μιας σχολῆς προσαρτημένης στό ναό τοῦ Ἁγίου Δημητρίου», καί ὅτι «ἡ σχολή αὐτή ἦταν ἀνώτερη καί προσέλκυε μαθητές ἀπό ξένες χῶρες καί μάλιστα τή Σερβία» δέν ἀποτελοῦν παρά προεκτάσεις μιᾶς ὑπόθεσης τοῦ Tafel²⁸ πού στηρίζεται βέβαια σέ ἀναλογικά δεδομένα, ἀλλά γιά τήν περίπτωση τῆς Θεσσαλονίκης μᾶς λείπουν οἱ σχετικές ἀντικειμενικές μαρτυρίες πού θά τή στήριζαν.

27. Ὁ.π., σ. 345-346.

28. Βλ. T.L.F.Tafel, *De Thessalonica eiusque agro dissertatio geographica*, σ. 142.

Ότι θά υπήρχαν κατώτερα σχολεία στη Θεσσαλονίκη²⁹ με «γραμματικούς», διδασκάλους δηλ. τῶν πρώτων καί ἀναγκαίων γραμμάτων, δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία· ἔχω ἐξετάσει ἤδη τήν κατάσταση αὐτή καί σέ πιά ἀπόκεντρες περιοχές, ὅπως τῆς Ἡπείρου, λίγο ἀργότερα, καί διατύπωσα ἀνάλογα συμπεράσματα γιά σχολεῖα πλάϊ σέ μητροπόλεις ἢ ἐπισκοπές, ἀλλά σχολεῖα κατώτερα³⁰. Ἐξετάζοντας ἐπίσης τήν ὀργάνωση καί παρακολουθώντας τή λειτουργία τῆς ἀνώτερης ἐκπαίδευσης στό Βυζάντιο ἀπό τήν ἐποχή περίπου τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' Πορφυρογεννήτου³¹ ὡς τήν ἄλωση τοῦ 1204³² διατύπωσα ἀπόψεις καί συμπεράσματα (πού παρατηρῶ ὅτι γίνονται εὐρύτερα ἀποδεκτά ἀπό τή διεθνή ἐπιστημονική κοινότητα)³³ πάντα στά πιά λεπτά καί ἀμφιλεγόμενα σημεῖα τῶν σχετικῶν προβλημάτων. Μέ βάση, λοιπόν, αὐτά τά δεδομένα θεωρῶ ὅτι ἡ ἀποψη γιά τήν ὑπαρξη ἀνώτερης σχολῆς στή Θεσσαλονίκη καί μάλιστα ὡς ἱστορική προέκταση τῆς *Καταφυγῆς* τοῦ Ἁγίου Δημητρίου δέν μπορεῖ νά στηριχτεῖ.

Ὁ Κωνσταντῖνος-Κύριλλος π.χ. πού γεννιέται στή Θεσσαλονίκη καί παρακολουθεῖ τά πρῶτα γράμματα σ' αὐτή τήν πόλη, ἔχοντας μέσα του τή φλόγα νά μορφωθεῖ καί πάθος μέ τά ἔργα τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, πού δέν κατανοεῖ ἐπαρκῶς τό θεολογικό τους βάθος, δέν ἔβρισκε σχολεῖο στή Θεσσαλονίκη γιά νά πάρει ἀνώτερη μόρφωση ἄν καί ὑπῆρχε στήν πόλη «ἕνας ξένος πολύ ἔμπειρος στή γραμματική» (ἰδιωτικός διδάσκαλος δηλ.) πού ἀρνιόταν νά τόν δεχτεῖ κι ἔτσι πῆρε τό δρόμο γιά τήν Κωνσταντινούπολη, τό κέντρο γιά ἀνώτερες σπουδές στό Βυζάντιο ἀπό ἐκείνη τήν ἐποχή³⁴.

29. Συγκεχυμένες πληροφορίες γιά τήν λειτουργία κάποιου σχολείου στή Μ. Λατόμου συνάγουμε ἀπό τή βιογραφία τοῦ Ἰωσήφ Ὑμνογράφου, ὁ ὁποῖος διέμεινε στή Θεσσαλονίκη, ἐκάρη μοναχός σ' αὐτή τή μονή καί διέπρεψε ὡς *καλλιγράφος*, ἀκιγραφέας δηλ. χειρογράφων στό βιβλιογραφικό, πιθανώτατα, ἐργαστήρι τῆς Μ. Λατόμου, Βλ. σχετικά, Εὐτυχίου Ι. Τωμαδάκη, *Ἰωσήφ ὁ Ὑμνογράφος. Βίος καί ἔργον* («'Αθηνᾶ», Σύγγραμμα περιοδικόν τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας, Σειρά Διατριβῶν καί Μελετημάτων, 11), Ἀθήναι 1971, σ. 45-48, ὅπου καί ἡ παράθεση τῶν πηγῶν.

30. Βλ. Βασίλη Κατσαροῦ, «Μία ἀκόμη μαρτυρία γιά τή βυζαντινὴ μονή τοῦ *Κρεμαστοῦ*», *Κληρονομία* 12(1980)378-379.

31. Βλ. Βασίλη Κατσαροῦ, «Ἡ ἐκπαίδευση στήν ἐποχή τοῦ Κωνσταντίνου Ζ' τοῦ Πορφυρογεννήτου», *Διαβάζω* ἀριθ. 129 (23.10.85) σ. 36-41, ὅπου καί σχετικὴ βιβλιογραφία.

32. Βλ. Βασίλη Κατσαροῦ, *Ἰωάννης Κασταμονίτης*, σ. 163-209, ὅπου καί σχετικὴ βιβλιογραφία.

33. Βλ. J. Darrouzès, *REB* 46(1988)257-258.

34. Βλ. P. Lemerle, *Le premier humanisme byzantin. Notes et remarques sur enseignement et culture à Byzance des origines au Xe* (Bibliothèque Byzantine, Etudes-6), Paris 1971, σ. 161. (= ἑλλην. μτφρ. Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Ὁ πρῶτος βυζαντινὸς οὐμανισμός...*, Ἀθήνα 1981, σ. 140-141, 382-385).

*

Τί ήταν λοιπόν οί διαβόητοι «παῖδες τοῦ Μυροβλήτου»; Ἡ λύση τοῦ προβλήματος νομίζω ὅτι δέν πρέπει νά ξεφεύγει ἀπό τά καθαρά φιλολογικά κριτήρια τοῦ κειμένου τοῦ Εὐσταθίου. Ἄς παρακολουθήσουμε ὁμως πρῶτα τή νοηματική ἀκολουθία τοῦ κειμένου.

Μέ τό «ἡμέτεροι» τοῦ Εὐσταθίου δέν ἐννοεῖται τίποτ' ἄλλο ἀπό τό ἀνθρώπινο δυναμικό πού συγκεντρώθηκε ἀυθόρμητα γιά τήν ἀμυνα τῆς Θεσσαλονίκης καί διακρίνεται ἀπό τοὺς «ἄλλους», τοὺς ἀντιπάλους. Αὐτοὶ οἱ «ἡμέτεροι» δέν ἦταν σίγουρα πειθαρχημένοι καί κάτω ἀπό τίς διαταγές τοῦ στρατηγοῦ, ἀφοῦ οἱ περισσότεροί ἦταν ἄοπλοι καί ὅπως φαίνεται ἀπό τή συνέχεια τοῦ κειμένου ἐρέθιζαν τήν ἀνδρειωσύνη καί τήν ὄρεξη νά ἐπιτεθοῦν καί στοὺς στρατιῶτες τοὺς τακτικούς πού δέν μπορούσαν νά δράσουν χωρὶς τήν ἄδεια τοῦ στρατηγοῦ πού τοὺς κρατοῦσε. Μέσα σ' αὐτοὺς περιλαμβάνονταν δύο ἢ τρεῖς κατηγορίες ἀνθρώπων:

α) οἱ «παῖδες τοῦ Μυροβλύτου»

β) ἄλλοι τε (ἐνν. παῖδες· ἓνα κόμμα στήν ἐκδοση Κυριακίδη τοὺς ξεχωρίζει)³⁵

γ) (παῖδες) ἐκ τῆς τῶν Σέρβων

τεθέντες αὐτῶ (δηλ. τῶ στρατηγῶ)³⁶.

Εἶναι φανερό ὅτι οἱ κατηγορίες αὐτῶν τῶν αὐτόκλητων ἢ διαθέσιμων ὑπερασπιστῶν δέν ὑποδηλώνουν τή σύσταση τοῦ στρατοῦ καί διάφορα τάγματα, ὅπως ἔκλινε νά δεχτεῖ ὁ Ξυγγόπουλος³⁷.

Ἡ διάκριση, ἐπομένως, πού γίνεται ἀπό τόν Εὐστάθιο γιά τή σύσταση τῶν ἀυθόρμητων ὑπερασπιστῶν τῆς πόλης βασιζέται νοηματικά σέ δύο πόλους· ἀπό τή μία μεριά εἶναι οἱ ντόπιοι (οἱ κάτοικοι) κι ἀπό τή ἄλλη οἱ ξένοι.

Στήν κατηγορία τῶν ξένων ὑπάγονται οἱ διάφοροι πού προσδιορίζονται μέ τήν ἀόριστη ἀντωνυμία «ἄλλοι τε», κάθε λογῆς νεαροὶ ξένοι πού βρέθηκαν στήν πόλη, ὅταν ξέσπασε ἡ συμφορά κι ἔξωσαν τήν Θεσσαλονίκη οἱ ἐχθροί, ἀλλά καί οἱ Σέρβοι, πού κάτι ἔκανε τόν Εὐστάθιο νά τοὺς ξεχωρίζει, νά τοὺς ἀναφέρει ὀνομαστικά σάν νά τοῦ ἦταν περισσότερο γνώριμοι.

35. Ἡ ἐκδοση Tafel, *Eustathii metropolitae Thessalonicensis Opuscula*, Frankfurt 1832 (φωτ. ἀνατ. Amsterdam 1964), σ. 291, παραδίδει τό κείμενο μέ διαφορετική στίξη: *ἐν οἷς καὶ παῖδες τοῦ μυροβλύτου ἄλλοι τε καὶ ἐκ τῆς τῶν Σέρβων*. Ἡ ἴδια στίξη ἐφαρμόζεται καί στήν ἐκδοση τῆς Βόννης, βλ. *Leonis Grammatici, Chronographia, ex recognitione Immanuelis Bekkeri accedit Eustathii De Capta Thessalonica liber*, Bonnæ 1842, σ. 452.

36. Ἡ πιθανῶς καί «τῶ Μυροβλύτη», δηλ. τοῦ προστάτη τῆς πόλεως.

37. Βλ. σημ. 17 ἐδῶ.

Ὁ ἄξονας ντόπιοι - ξένοι - Σέρβοι φαίνεται νά λειτουργεῖ καλύτερα στή λογική καταγραφή τοῦ Εὐσταθίου, πού βλέπει στήν ἀναφορά του τούς ἄοπλους θερμόαιμους νεαρούς νά υπερπηδοῦν μέ ζωντάνια καί ὑπέρμετρο ζήλο καί κινητικότητα τά τείχη τῆς Θεσσαλονίκης, ἀψηφώντας τόν κίνδυνο.

*

Πέρα ὁμως ἀπό τή νοηματική ἀλληλουχία τοῦ λόγου τοῦ Εὐσταθίου θά πρέπει νά ἔχουμε ὑπόψη μας καί τή συντακτική δομή του, τήν αὐστηρά φιλολογική μέθοδο γιά τήν ἐρμηνεῖα τοῦ σκοτεινοῦ χωρίου.

Εἶναι καθαρό ὅτι ὁ γραπτός λόγος τοῦ Εὐσταθίου καί σ' αὐτό τό σημεῖο εἶναι ἐλλειπτικός καί παραγμένος, ὅπως συμβαίνει μ' ἕνα πλῆθος ἐκφράσεων στό κείμενό του. Ἡ λειτουργία τῶν σχημάτων μπορεῖ ὥστόσο νά ξεκλειδωθεῖ.

Ἡ φράση «ἐκ τῆς τῶν Σέρβων» θά πρέπει νά ἐννοηθεῖ συμπληρωμένη ἀπαραίτητα ἀπό κάποια γενική. Κι αὐτή ἡ γενική, ἀποδεσμευμένη ἀπό τίς θεωρίες πού προαναφέραμε, θά πρέπει νά ὑπονοεῖ μιὰ ὁμάδα ἀνθρώπων μέ ἰδιαίτερο συνεκτικό δεσμό. Ἡ συμπλήρωση ἀπό Σέρβους εἰδήμονες τῆς γενικῆς «γῆς, χώρας»³⁸ ἀπαιτεῖ καί κάποιο σχόλιο πού νά αἰτιολογεῖ τήν ὑπαρξή τους στή Θεσσαλονίκη (αἰχμάλωτοι, ἔμποροι, ἐργασιακές σχέσεις). Ὅτι καί νά ἦταν ἀπό αὐτά γιά τόν Εὐστάθιο δέν προέχει ἡ ιδιότητα, ἀλλά ἡ καταγωγή.

Στήν περίπτωση τοῦ χωρίου «παῖδες τοῦ Μυροβλῦτου» παρατηρεῖται ἐπίσης τό φαινόμενο τοῦ ἐλλειπτικοῦ συντακτικά λόγου. Ἐδῶ θά πρέπει νά ἀναγνωρίσουμε δύο πράγματα:

α) Ὅτι λειτουργεῖ τό σχῆμα τοῦ π λ ε ο ν α σ μ ο ὦ, καί ἰδιαίτερα τῆς περίφρασης πού ὑπάγεται σ' αὐτόν, σύμφωνα μέ τό ὅποιο «μία ἔννοια, ἐνῶ δύναται νά ἐκφρασθῇ μέ μιαν λέξιν, ἐκφράζεται μέ περισσοτέρας παραστατικώτερον καί χαρακτηριστικώτερον»³⁹. Τό σχῆμα εἶναι πολύ γνωστό

38. Βλ. *Fontes Byzantini Historiam Populorum Jugoslaviae Spectantes*, tomus IV, Serbocroatice interpretati et commentariis ornati ab J. Kalić, B. Ferjančić, N. Padošević-Maksimović, recensentibus Georgio Ostrogorsky et Francisco Barišić (Institutum Byzantinum Academiae Serbicae Scientiarum et Artium Seorsurn Edita Lib. XII), Beograd 1971, σ. 223. Εὐχαριστίες ὀφείλω νά ἐκφράσω καί ἀπό τή θέση αὐτή στόν καθηγ. Φ. Μαλιγκούδη γιά τή συζήτηση πού εἶχα μαζί του σχετικά μέ τό θέμα τῆς πρώτης μαρτυρίας γιά τήν ὑπαρξή Σέρβων στή Θεσσαλονίκη· αὐτό τοῦτο τό χωρίο τοῦ Εὐσταθίου.

39. Βλ. Ἀχιλλ. Α. Τζαρτζάνου, *Νεοελληνική σύνταξις* (τῆς κοινῆς Δημοτικῆς), τόμ. Β', (Ὁργανισμός Ἐκδόσεως Διδακτικῶν Βιβλίων). Ἐν Ἀθήναις 21963, σ. 293, Β' Ἡ περίφρασις.

καί προσφιλές στήν Ἑλληνική γλώσσα⁴⁰.

Σύμφωνα μέ τά παραπάνω οἱ «παῖδες τοῦ Μυροβλύτου» εἶναι οἱ *μυρόβλητοι. Τό ἐπίθ. *μυρόβλητος θά ἦταν σέ μιά τέτοια περίπτωση, ὄχι ἐνεργητ. σημασίας ἐπίθ. πού χαρακτηρίζει αὐτόν πού ἀναβλύζει ἢ ἐκπέμπει τή χάρη τοῦ μύρου, ἀλλά παθητικό, γιά νά δηλώνει αὐτούς πού δέχτηκαν τή χάρη τοῦ μύρου τοῦ προστάτη τους Ἁγίου (ὅπως φαίνεται καί στή σχετική ψηφιδωτή διακόσμηση τῆς βασιλικῆς)⁴¹, δηλώνοντας τήν ἄμεση σχέση τῆς καταγωγῆς τους ἀπό τήν πόλη τοῦ Μυροβλύτη Ἁγίου Δημητρίου σέ ἀντιδιαστολή μέ τήν κατηγορία τῶν ξένων.

β) Ὅτι πρέπει νά προσθέσουμε, ὅπως στήν προηγούμενη περίπτωση, τῶν Σέρβων μιά γενική «τῆς πόλεως» τοῦ Μυροβλύτου, ὁπότε καί σ' αὐτή τήν περίπτωση τονίζεται τό ἴδιο πράγμα: ἡ ἐντοπιότητα τῶν νέων, τό θέμα δηλ. τῆς καταγωγῆς.

Ἡ πόλις τοῦ Μυροβλύτου ἁγίου εἶναι ἡ Θεσσαλονίκη καί οἱ «παῖδες τοῦ μυροβλύτου [λαοῦ]», εἶτε ὡς «μυρόβλητοι» εἶτε ὡς «παῖδες τῆς πόλεως τοῦ Μυροβλύτου», εἶναι οἱ νεαροί Θεσσαλονικεῖς, ὄχι ἀπαραίτητα ἄμεσα ἐξαρτημένοι ἀπό κάποιον λειτουργημα στούς ἁγίους οἴκους τῆς πόλης, ἀλλά *ἀγυιόπαιδες*⁴² μέ ζωντάνια, ἐνεργητικότητα καί αὐθορμητισμό, πού τόν

40. Βλ. H. G. Liddel-R.Scott, *Μέγα Λεξικόν τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, s.v. παῖς, 3) περιφρ. οἱ Λυδῶν παῖδες, δηλ. οἱ Λυδοί, Ἡρόδ. 1.27, πρβλ. 5. 49· παῖδες Ἑλλήνων, Αἰσχύλ. Πέρσ. 402· ἀναυδοὶ παῖδες ταῖς ἀμάντου, οἱ ἰχθύες, αὐτόθι 578. οἱ Ἀσκληπιοῦ παῖδες, δηλ. οἱ ἱατροί, Πλάτ. Πολ. 407 E· οἱ ζωγράφων παῖδες, οἱ ζωγράφοι, ὁ αὐτ. ἐν Νόμ. 769B· παῖδες ῥητόρων, οἱ ῥήτορες, Λουκ. Ἀνάχ. 19· παῖδες ἱατρῶν, πλαστῶν, γραφῶν, κτλ.,» πρβλ. Α. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικόν*, s.v. παῖς. Γιά τό σχῆμα τοῦ πλεονασμοῦ στήν ἀρχαία ἑλληνική βλ. Ραφαήλ Κυννέρο, *Γραμματικὴ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης*, μτφρ. Εἰδστ. Γ. Σταθάκη, μέρος Β', τμῆμα Β', Ἀθήνη 1884 (φωτ. ἀνατ. Λωδῶνῆ), σ. 1312-1317.

41. Βλ. Γ.Α. Σωτηρίου - Μαρίας Γ. Σωτηρίου, *Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης* (Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀριθ. 34), Ἀθήνη 1952, σ. 194-195 καί ἐγχρωμος πίν. 65 β. Πρβλ. Χ. Μπακιρτζῆ, *Ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, Θεσσαλονίκη 1986*, σ. 58-60 καί εἰκ. 30. Οἱ ἀπόψεις τοῦ Κ. Γ. Μπόνη πού διατυπώνονται ἀναλυτικὰ στό βιβλίον *Οἱ Ἅγιοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος οἱ τῶν Σλάβων Ἀπόστολοι καὶ ἡ Βασιλικὴ τοῦ Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Συμβολὴ πρὸς διαλεύκανσιν τοῦ προβλήματος τοῦ οἴκου τῶν ἁγίων καὶ ἐρμηνείαν ὠρισμένων ψηφιδωτῶν καὶ ἐπιγραφῶν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης*, Ἀθήνα 1969 (= *Die Slawenapostel Kyrillos und Methodios und die Basilika des Hl. Demetrios von Thessalonike...*, Athen 1969) δέν προσφέρουν τίποτα τό θετικό γιά τήν ἐρμηνεία τῆς συγκεκριμένης παραστάσεως· τό ἕνα μάλιστα ἀπὸ τά εἰκονιζόμενα παιδιά *δεξιὰ τῶν ὀρῶν* φαίνεται νά ἔχει χαρακτηριστικά κορασίδας! (βλ. Α. Ξυγγοπούλου, *Τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου*, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 22-24).

42. Χαρακτηριστικό εἶναι τό χωρίο πού συναντοῦμε στό Βίο τοῦ Ἀνδρέου τοῦ διὰ Χριστὸν Σαλοῦ (τὰ τοῦ Ἀρχιερέως παιδία) μέ τήν ἴδια σημασίαν (λιανόπαιδα, ἀγυιόπαιδες): «καὶ τινες δὲ πένητες ἄρπαγες, ὡς οἷα ληστὰὶ ἀναιδεῖς χρηματίζοντες, νυκτὸς αὐτῶ ἐπεμβαίνοντες, ἀφέντες αὐτὸν ὡς ἐγεννήθη γύμνον, ἔφυγον. Οὗτοι δὲ εἰσιν οὐσπερ οἱ τῆς πόλεως εἰθόσασιν καλεῖν, τὰ τοῦ Ἀρχιερέως παιδία» (Acta Sanctorum Maii, tomus VI, 1688, φωτ. ἀνατ. Bruxelles)

μεταφέρουν από τά ζωηρά παιγνίδια τους στις πλατείες και στις ρύμες της πόλης τους στο πεδίο της μάχης.

Ἐρμηνεύοντας κατ' αὐτόν τόν τρόπο τό συγκεκριμένο χωρίο τοῦ Εὐσταθίου, μιά ἐρμηνεία πού ἀποδεδεσμύει ἀπό τό ἀρχαιολογικό ἢ τό θεολογικό ἐπίπεδο· τοποθετεῖ τό γεγονός στήν *κοινωνική πραγματικότητα* καί παρακολουθεῖ τήν ἀντίδραση τῶν παιδιῶν (ὅπως καί σήμερα) στήν ψυχολογική βία τοῦ πολέμου. Μέ τήν ἐρμηνεία αὐτή δέν ὑποτονίζεται ὁ ρόλος τῆς Ἐκκλησίας στήν ἀμυνα τῆς Θεσσαλονίκης.

Ὁ καθηγ. Παν. Χρήστου ἐπισημαίνει γιά πρώτη, ἄν δέν ἀπατώμαι, φορά μ' αὐτή τή διασύνδεση⁴³ ἕνα ἄλλο χωρίο τοῦ Εὐσταθίου, ὅπου περιγράφεται ὁ ἥρωισμός κάποιου Βολέα, πού σχετίζεται ἀναμφίβολα μέ τήν ἐκκλησία:

«Ἡ δὲ πόλις, εἰσπηδησάντων τῶν ἀντιμάχων, ἐπασχεν ὅσα φιλεῖ δρᾶν ἄγριος πόλεμος. Καὶ οἱ μὲν ἡμέτεροι, οὐχ ὁ μὲν ὁ δ' οὐ, ἀλλὰ πάντες ἐφευγον ἀμεταστρεπτί καθ' ὑπεξαίρεσιν εὐαριθμῶν τινῶν, ὅπερ ἔφαμεν· ἐν οἷς καὶ τις Βολέας τῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ξυνοικίας, ὃς ἐγγὺς ἐς τριάκοντα τοὺς μὲν ἀξίνῃ διχάσας, τοὺς δὲ καὶ ἄλλως εἰς τὸ ζῆν ἀχρειώσας, πολλῆ σπουδῇ τῶν πολεμίων τὴν μητέρα γῆν ἠσπάσατο. Αἰσχύνῃ καὶ αὐτὸ τοῦ Δαυῖδ...»⁴⁴.

Ὁ Βολέας λοιπόν, ἀφοῦ ἔκοψε στή μέση μέ τσεκούρι γύρω στοὺς 30 Νορμανδούς ἐπιδρομείς κι ἀφοῦ σακάτεψε ἢ σκότωσε ἄλλους μέ διαφορετικό τρόπο, περικυκλώθηκε γρήγορα ἀπό πολλοὺς ἐχθρούς, χτυπήθηκε κι ἔπεσε νεκρὸς στό χῶμα.

Παρά τή δυσκολία γιά τόν ὀρισμὸ τῆς φράσης «ἐκ τῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς συνοικίας» δέν μπορεῖ παρά νά συμφωνήσει κανεὶς σέ γενικές γραμμές μέ τήν ἀποψη τοῦ καθηγητῆ Παν. Χρήστου ὡς πρὸς τήν ἐξάρτηση τοῦ ἥρωα Βολέα ἀπὸ τήν ἐκκλησιαστικὴ «οἰκογένεια».

Ἀλλὰ τήν ἐνεργὸ συμμετοχὴ τοῦ «ἱερατικοῦ» συστήματος τῆς Θεσσαλονίκης μᾶς τὴ δίνει ἐναργέστερα ὁ ἴδιος ὁ Εὐστάθιος σέ μιά παράγραφο πού ἀφιερώνει γιά νά τονίσει ἰδιαίτερα αὐτὴ τὴ συμμετοχὴ. Πρόκειται γιά ἕνα χωρίο στό ὁποῖο δέν ἔχει δοθεῖ ἰδιαίτερη προσοχὴ ἀπὸ τὴν ἔρευνα

1969, σ. 36, κεφ. IX, F).. Εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τόν συνάδελφο Σωτῆρη Κίσσα γιά τὴ συζήτηση πάνω στό συγκεκριμένο χωρίο καὶ τὴν ἐρμηνεία του.

43. Βλ. Π.Κ. Χρήστου, «Ἡ ἐκκλησία Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν εἰσβολὴ τῶν Νορμανδῶν», σ. 347: «πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὑπερασπιστὰς τῆς ἐγκατέλειψαν τὴν πόλι... ἔμειναν ὁμως καὶ πολλοί. Κι' ἐδῶ εὐρίσκουμε ἕνα στοιχεῖο γιά κάποιον ἄλλο θεσμό.

Πράγματι ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς πού ἔμειναν διέπρεψε γιά τὴ γενναιότητά του ὁ Βολέας, πού ἦταν «τῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ξυνοικίας»... ἴσως κάποιοι φύλακας τῆς κοινότητος, τοῦ ξενῶνος ἢ τῆς συνοικίας».

44. Βλ. Στ. Κυριακίδη, *Ἀλωση*, σ. 104,106.

καί είναι σημαντικό, γιατί αποκαλύπτει καί τή στάση τοῦ ἱερωμένου Εὐσταθίου ἀπέναντι στό θέμα τῆς ἀπαγόρευσης τῆς Ἐκκλησίας στους μοναχούς ἢ τούς κληρικούς νά λαμβάνουν μέρος στόν πόλεμο, ἐπειδή ὁ κίνδυνος νά γίνουν ἐκούσιοι φονεῖς παραμόνευε:

«Τί δέ; Τὸ μὲν λαϊκόν σύστημα τῆς πόλεως οὕτω πονούμενον ἦν καὶ ὑπὲρ ὃ πεφύκει, τὸ δὲ τῆς λοιπῆς μερίδος ἐμμεῖτο τὸν στρατηγὸν καὶ τοῦ ἀκούειν μόνου ἐγένετο καὶ ὄρᾶν; Οὐκουν, οὐδ' αὐτὸ ἀεργούς εἶχε τὰς χεῖρας, ἀλλ' οἷον ἐκλαθόμενον ὡς οὐδέποτε αὐτοῖς ἐξεστὶν ἀνδράσιν αἱμάτων εἶναι, μετεχρῶζοντο, ἐπικρύπτοντες μὲν τὸ βαθθὸν ἀποστολικόν, ἐπιπολάζοντες δὲ τὸ κοσμικώτερον. Καὶ ἦσαν καὶ ἐξ αὐτῶν ὀχλήσεις τοῖς πολεμίοις οὐκ ἀγενεῖς· ὃ ποθεν γνόντες ἐκεῖνοι, κακῶς ἐν τῇ ἀλώσει καὶ τοῖς τοιούτοις προσήγοντο»⁴⁵.

Ὁ Εὐστάθιος γνωρίζει ὅτι γιὰ τούς ἱερεῖς «οὐδέποτε ἐξεστὶν ἀνδράσιν αἱμάτων εἶναι», ἀλλὰ στή δύσκολη ὥρα τῆς Θεσσαλονίκης αὐτοῖ «ἐπικρύπτουν τὸ βαθθὸν ἀποστολικόν» καὶ φανερώνουν «τὸ κοσμικώτερον». Δραματική διαπίστωση τοῦ ἱεράρχη πού ταλαντεύεται ἀνάμεσα στήν ἔξαρση τῆς προσφορᾶς τοῦ κλήρου τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τή συμφορὰ ἀπὸ τῆ μιά μεριά καὶ τῆς θεϊκῆς ἐντολῆς ἀπὸ τὴν ἄλλη νά μὴν βαφοῦν τὰ χέρια τῶν παπάδων μέ αἷμα φονικό, κάτι γιὰ τὸ ὁποῖο οἱ ὀρθόδοξοι κατηγοροῦσαν πάντα τούς Λατίνους: «Οἱ ἀρχιερεῖς ἐν πολέμοις καὶ αὐτοὶ πράττονται καὶ προπολεμοῦσι τῶν ἄλλων καὶ τὰς χεῖρας αἵμασι χραίνουσιν ἀναιροῦντες καὶ ἀναιρούμενοι καὶ ἀνθρωποκτόνοι γενόμενοι οἱ παρὰ τοῦ πράου Χριστοῦ μαθηταί, οἱ ταῖς χερσὶν ἐκείναις καὶ τὸ μυστικὸν ἱερατεύοντες σῶμα καὶ αἷμα»⁴⁶

45. "Ο.π., σ. 90, στίχ. 21 κ.έ.

46. Βλ. J. Darrouzès, «Le mémoire de Constantine Stilbès contre les Latins, REB 21(1963) 70.